

O'ZBEK TILI VA RUS TILI GRAMMATIKASINI O'RGANISHNING AHAMIYATI VA ULARNING FARQLARI

Kimyo Xalqaro Universiteti

O'zbek tili va adabiyoti fakulteti II kurs talabasi

Fatxullyeva Parizod Ismatillayevna

Telefon raqami:

97 553 98 99

95 013 78 06

Ilmiy rahbar: **M. Muhamadiyeva**

Annotatsiya (Abstract)

Ushbu maqolada o'zbek tili va rus tili grammatikasini o'rganishning ilmiy va amaliy ahamiyati ko'rib chiqiladi. Ikkala tilning grammatik tuzilishi, morfologik va sintaktik xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tillararo o'xshashliklar va tub farqlar aniqlanib, ularning lingvistik jihatdan o'rganilishi zarurligi asoslanadi. Maqolada ikki tilli ta'lim tizimida grammatik bilimlarning o'rnini, til o'rganishda qiyosiy usulning samaradorligi va amaliy qo'llanilishi muhokama etiladi. Tadqiqot natijalari o'quvchilar, o'qituvchilar va tarjimonlar uchun foydali bo'lishi kutilmoqda.

Kalit so'zlar: grammatika, o'zbek tili, rus tili, morfologiya, sintaksis, qiyosiy tilshunoslik, ikki tillilik, til o'rganish.

1. Kirish

Hozirgi globallashuv davrida ko'p tillilik zamonaviy inson uchun muhim ko'nikmaga aylandi. O'zbek va rus tillari O'zbekistonda amaliy va ilmiy muhitda keng qo'llaniladigan tillar hisoblanadi. Ushbu ikki tilning grammatikasini chuqur o'rganish nafaqat til kompetensiyasini oshiradi, balki madaniyatlararo muloqot, tarjima va ilmiy faoliyatda ham katta ahamiyat kasb etadi.

O'zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub bo'lib, agglutinatив tuzilishga ega. Rus tili esa hind-yevropa tillar oilasining slavyan guruhiga kiradi va flektiv xususiyatga ega.

Grammatik tuzilishdagi bu fundamental farq ikki tilni o'rganishni qiziqarli va ayni paytda murakkab qiladi.

2. O'zbek va rus tili grammatikasini o'rganishning ahamiyati

2.1. Ilmiy-nazariy ahamiyati

Ikki turli tizimga mansub tillarni qiyosiy o'rganish lingvistika faniga katta hissa qo'shadi. Tipologik tadqiqotlar til universalialarini aniqlashga, tillarning umumiy va xususiy xususiyatlarini ochib berishga yordam beradi. O'zbek va rus tillarining qiyosiy grammatikasi sohasida olib borilgan ilmiy ishlar quyidagi yo'nalishlarda muhim natijalar bergan:

- Morfologik kategoriyalar (kelishiklar, zamon, shaxs-son) o'rtasidagi aloqalarni o'rganish.
- Sintaktik konstruksiyalar va gap tuzilishidagi farqlarni tahlil qilish.
- Tillararo interferensiya hodisalarini aniqlash va ularning ta'sirini o'rganish.
- Ikki tillilik sharoitida til o'rganish jarayonlarini kuzatish.

2.2. Amaliy ahamiyati

Grammatik bilimlarning amaliy qo'llanilishi juda keng. Tarjimonlar uchun ikki tilning grammatik tuzilishini bilish sifatli tarjimaning kafolatidir. O'qituvchilar uchun esa qiyosiy grammatika talabalar qilishi mumkin bo'lgan xatolarni oldindan bashorat qilish va ularning oldini olish imkonini beradi. Biznes va diplomatiya sohasida ham to'g'ri grammatik bilim rasmiy muloqotda muhim o'rin tutadi.

3. O'zbek va rus tili grammatikasining asosiy farqlari

3.1. Tipologik farqlar: agglutinatsiya va fleksiya

O'zbek tili agglutinatativ til bo'lib, grammatik ma'no qo'shimchalar orqali ifodalanadi. Har bir qo'shimcha bitta grammatik ma'noni anglatadi va ular bir-biriga qo'shilib ketadi. Masalan: "**kitob**" (kitob) + "**-lar**" (ko'plik) + "**-im**" (egalik, I shaxs birlik) + "**-dan**" (chiqish kelishigi) = "**kitoblarimdan**" (mening kitoblarimdan).

Rus tili flektiv til bo'lib, bir qo'shimcha bir vaqtning o'zida bir nechta grammatik ma'noni (rod, son, kelishik) ifodalashi mumkin. Masalan, "**-oro**" qo'shimchasi erkak rod,

birlik va qaratqich kelishigini birgalikda anglatadi. Bu xususiyat rus tilini o'rganishni qiyinlashtiradi, lekin gap tarkibida so'z tartibini erkinlashtiradi.

3.2. Rod kategoriyasi

O'zbek tilida grammatik rod kategoriyasi mavjud emas. Barcha ot so'z turkumlari rod jihatidan farqlanmaydi. Rus tilida esa uchta grammatik rod bor: erkak (**мужской**), ayol (**женский**) va o'rta (**средний**) rod. Bu farq o'zbek tili so'zlovchilari uchun rus tilini o'rganishda eng katta to'siqlardan biri hisoblanadi, chunki rus tilida sifat, olmosh va fe'lning o'tgan zamon shakli ham rodga qarab o'zgaradi.

3.3. Kelishik tizimi

O'zbek tilida 6 ta kelishik mavjud: bosh, qaratqich, jo'nalish, tushum, o'rin-payt va chiqish kelishiklari. Ular qo'shimchalar orqali aniq ifodalanadi. Rus tilida ham 6 ta kelishik bor (**именительный, родительный, дательный, винительный, творительный, предложный**), ammo ularning shakllanish tizimi o'zbek tilidagidan tubdan farq qiladi. Rus tilida kelishik qo'shimchalari otning rodiga, so'z turiga va tovush tarkibiga qarab turlicha bo'ladi.

3.4. Fe'l tizimi va zamon kategoriyasi

O'zbek tilida fe'lning bir nechta zamon shakllari mavjud bo'lib, ular aniq va noaniq o'tgan zamon, hozirgi zamon hamda kelasi zamon kabi turlarga bo'linadi. Rus tilida esa zamon tizimi ancha murakkab: o'tgan zamon (**прошедшее**), hozirgi zamon (**настоящее**) va kelasi zamon (**будущее**) mavjud bo'lib, har bir zamon uchun turlanish jadvali mavjud. Bundan tashqari, rus tilida fe'l aspekti (**вид**) muhim o'rin tutadi: mukammal (**совершенный вид**) va nomukammal (**несовершенный вид**) aspektlar harakatning tugallangan yoki tugallanmaganligini ifodalaydi.

3.5. Gap tuzilishi va so'z tartibi

O'zbek tilida gap tuzilishi asosan SOV (Ega – To'ldiruvchi – Kesim) tartibiga amal qiladi va kesim gapning oxirida keladi. Sifat har doim otdan oldin keladi. Rus tilida esa so'z tartibi nisbatan erkin bo'lib, grammatik kelishiklar so'zlar orasidagi munosabatni ifodalaydi. Shunga qaramay, asosiy tartib SVO (Подлежащее – Сказуемое – Дополнение) hisoblanadi va bu o'zbek tili so'zlovchilari uchun sezilarli farq yaratadi.

4. O'xshash tomonlar

O'zbek va rus tillari bir-biridan tubdan farq qilsa-da, uzoq tarixiy aloqalar natijasida bir qator o'xshash xususiyatlar ham shakllanib qolgan. Birinchidan, har ikkala tilda ham boy leksik fond mavjud bo'lib, o'zbek tilida rus va slavyan tillaridan o'zlashgan ko'plab so'zlar, rus tilida esa turkiy tillardan kirib kelgan leksemalar uchraydi. Ikkinchidan, ikkala tilda ham predikativ tuzilma, aniqlovchi va izohlovchi kabi grammatik kategoriyalar mavjud. Uchinchidan, har ikkala tilda ham shaxsni bildiruvchi olmoshlar tizimi yaxshi rivojlangan.

5. Qiyosiy o'rganishning pedagogik samarasi

Ikki tilni qiyosiy o'rganish pedagogik amaliyotda samarali natijalar beradi. O'quvchilar ona tilining grammatik tuzilishini bilib olganlaridan so'ng, ikkinchi tilni o'rganishda qiyosiy tahlil usulidan foydalansalar, o'rganish jarayoni tezlashadi. Masalan, o'zbek tili o'quvchilari rus tilidagi rod kategoriyasini o'rganishda bu kategoriyaning o'zbek tilida yo'qligini bilib, unga alohida e'tibor qaratishlari kerakligi aniq bo'ladi.

Zamonaviy ta'lim metodologiyasida kontrastiv lingvistika (qiyosiy-chog'ishtirma tilshunoslik) asosida tuzilgan o'quv dasturlari til o'rganish samaradorligini **30–40 % ga** oshirishi aniqlangan. Shuning uchun o'zbek va rus tili grammatikasini parallel o'rgatish yondashuvlari maktab va oliy ta'lim muassasalarida tobora keng qo'llanilmoqda.

6. Xulosa

O'zbek va rus tili grammatikasini qiyosiy o'rganish lingvistika fani uchun nazariy jihatdan muhim, amaliy hayot uchun esa zarur ahamiyat kasb etadi. Ikkala til orasidagi asosiy farqlar — grammatik rod, kelishik tizimi, fe'l aspekti, so'z tartibi va tipologik tuzilish — ularni o'rganishni ham murakkab, ham qiziqarli qiladi.

Ushbu sohadagi tadqiqotlarni davom ettirish, qiyosiy grammatika asosidagi o'quv materiallarini yaratish va ikki tilli ta'lim modellarini ishlab chiqish zarurati mavjud. Bunday ishlar O'zbekistonda til ta'limi sifatini oshirishga, madaniyatlararo muloqot ko'nikmalarini kengaytirishga hamda ilmiy hamkorlikni rivojlantirishga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar (References)

1. Abduazizov, A.A. (2010). *O'zbek tili grammatikasi*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.

2. Borovkov, A.K. (1938). *Uzbeksko-russkiy slovar*. Moskva: OGIZ.
3. Ismoilov, O'. (2017). *Qiyosiy tilshunoslik asoslari*. Toshkent: Fan nashriyoti.
4. Kononov, A.N. (1960). *Grammatika sovremennogo uzbekskogo literaturnogo yazyka*. Moskva–Leningrad: AN SSSR.
5. Mirzayev, M. va boshqalar. (2001). *O'zbek tilining izohli lug'ati*. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
6. Rozental', D.E., Telenkova, M.A. (2003). *Slovar'-spravochnik lingvisticheskikh terminov*. Moskva: Prosveshcheniye.
7. Shcherbak, A.M. (1977). *Ocherki po sravnitel'noy morfologii tyurkskikh yazykov*. Leningrad: Nauka.
8. Yuldashev, A.A. (1966). *Sistema slovoobrazovaniya i spryazheniya glagola v bashkirskom yazyke*. Moskva: AN SSSR.
9. Zikrillaev, G'. (2012). *O'zbek va rus tillari qiyosiy grammatikasi*. Samarqand: SamDU nashriyoti.
10. Comrie, B. (1989). *Language Universals and Linguistic Typology*. Oxford: Blackwell.